

Klundert.

Den 18^{den} Mei 1896 bezocht ik de gemeente Klundert, van Stand, daarbuiten komende was ik te onstreeks 2.45 aan het Raadhuis te Klundert. Daar stonden de schoolkinderen benevens twee harmoniën om mij te ontfangen. Voor mijn bezoek was door het hoofd der school een vees gemaakt en op muziek gezet, hetgeen door de schoolkinderen werd gezongen. -

Het Raadhuis te Klundert is een yeldzaam mooi gebouw, aan de gemeente gegeven door Prins Staurits.

De Oranjes hadden hier vroeger ingeveer al het land in eigendom; in 1808 gaf Lodewijk Napoleon een gedeelte hier goederen aan de gemeente; de opbrengst daarvan (+ f 4500) maakt, dat Klundert een der rijkste gemeenten uit de provincie is. -

Burgemeester en Wethouders (Punt en van den Dries) ontsamen mij in de Raadszaal; van hem vernam ik, hoe het met den landbouwer en met de arbeidende klasse in de gemeente Klundert gesteld is. Hoewel ook hier geklaagd wordt, geeft de toestand toch nog geen reden tot bezorgdheid. De bietencultuur doet den boer en den veldarbeider leven.

Op mijne audiëntie verschenen de pastoor en een paar dominees. Klundert is, voor zoverre de bevolking niet Katholiek is, zeer verdeeld ten gevolge van de bestaande verdeeldheid tussehen de Protestanten. Verder kwamen nog het hoofd der school (de servaardiger van het bovenbedoelde feestlied) en de Heer Gorret, de rentmeester van het Kroondomein, een man, die zijne betrekking reeds meer dan vijftig jaren met eere vervult.

Ten slotte kwamen nog een paar arme menschen mij hun nood klagen.

Na de audiëntie maakte ik met den burgemeester en den wethouder van den Dries eene wandeling door de gemeente; o.a. gingen we de nieuwe inrichting (van Amerikaansche vinding) zien om de grachten van versch water te voorzien. -

Op het Raadhuis suggereerd at ik een paar Sandwiches, eene attentie van Mevrouw van der Elst (ik was

Klunderk.

was daar te dineren geraagd, maar had bedarft), waar, na ik terugreed naar Roosendaal.

De ontvangst vanwege de bevolking was zeer hartelijk geweest.

Hoewel er enkele kleine bemerkingen gemaakt moesten worden, was over het algemeen de administratie van den secretaris-ontvanger goed in orde.

Den 15 October 1901 kwam ik weer in de gemeente; ik had eerst Oudenbosch bezocht; daarna ontbaten de Zevenbergen bij den Ouden; en mij toen naar Klunderk begeven. —

Op het raadhuis vond ik den burgemeester met den wethouder van Drimmelen; wethouder v. d. Wries ligt af sterven. —

Ik vernam van hem, dat de vermindering van de bevalking van ^{Klunderk} ~~Blade~~ in 1900 was toe te schrijven aan de houtzagerij, welke door teorden in dat jaar was begonnen. Teorden had enige van de bekwaamste werklieken van v. d. Blade ~~aan~~ in zijn dienst genomen; deze waren dus met hemme geminnen verhuisd. —

In 1900 kocht de Gemeente twee nieuwe brandspuiten bij van Bergen te Heiligerveer; een van de twee staat aan de Maardijk, en een te Klunderk; de laatste zijnen me zien; hij zag er uiterlijk prachtig uit; in de zelfde brandspuitenkist stonden nog twee spuiten op een wagen, gereed om zoo naar in dienst gesteld te worden.

Op mijne audientie verscheen Ds. Kingbeek, een jong predikant, sinds 2 jr te Klunderk; pastor Terpstra, die reeds 13 jaren aldaar in functie is; deze draeg verharding van een slecht kleinweg in den Bladendaals polder; ik verrees hem naar het gemeentebureau; en een vrouw, dochter van de over haar belasting aanslag grondbelasting, terwijl zij slechts een perceel in haar had; ik verrees haar naar de kadastreale stelsel der secretarie.

Na de audientie liepen we de gemeente rond, langs de Kraambe kerk, naar de houtzagerij van v. d. Blade, alwaar ik had laten vragen of er gelegenheid was om die te zien, en door den eigenaar werd ontvangen en rond gelid. — De zaal, welke aan \pm 150 menschen een

Klunderk.

goed stuk brood geeft, is zeer belangrijk; er zou voor $\text{f}300.000$ koperen hout staan. — Het zaagmeel wordt gebruikt om de ovens te stoken, waarmede de stoom geleverd wordt; het aannemen van het zaagmeel op die wijze geeft een jaarlijksche besparing van $\text{f}3000$ — aan de kerk. — Na het bezichtigen van de houtzagerij liet de burgemeester mij het kerkhof zien, door hem aangelegd en in bedde overgeleed. Ik was er van gefascineerd, zoo buitengewoon mooi dat kerkhof is aangelegd; — het maalt op mij bepaald indruk. —

Ontbent den malen tot waterververseling van de gemeente vernam ik, dat hij vrij goed voldeed, indare dat de aanneming dezer was gesteld ($\text{f}100.000$) en dat het onderhoud en de betaling ook niet mede viel.

Borch, de vdegere rentmeester van het Kroon domein, werd een outeraak en een lantig heer genaamd; zijn opvolger, Lidses des Plantes, die daad me raakt lich de rentmeester woonde, was een veel geschikter man.

Van den grond, dien de gemeente van haderich Napoleon kreeg, is in den laatste tijd nog al water kocht; men heeft nog 20 H. A. over. —

De familie Marx en van der Blade hooren van ouder tot ouder in Klunderk tehuis; de ^{laatsen} ~~eerste~~ waren reeds sinds 4 geslachten houthandelaars; de ~~laatsen~~ ^{eersten} dito dito notaris. — Marx van Sandeling ambadit seit verhem is ook een zoon van den vroegeren notaris, en een halven broeder van den tegenwoordigen notaris.

Den 26 April 1905 kwam ik weer in Klunderk. Van eik Roosendaal ging ik per trein naar Zevenbergen; vandaar reed ik naar Klunderk; denzelfden dag bezocht ik nog stand, daarbuiten en Oudenbosch, van waar ik per trein naar Roosendaal terugkeerde.

Ik verbeende audientie aan v. d. Blade (thans den eenigen firmant in den bekenden houthandel); hij vertelde mij, dat hij bezig was zijn zaak geheel nieuw in te richten, door alle houten gebouwen, loozen enz. te vervangen door gebouwen van steen, ijzer of beton. — De rentmeester van het

Klunderk.

Kroondomein, Ziedses des Dlandes, kwam eervoudig zijn opwachting maken. — Evenzo pastoor Feyelime; dese vraeg, doch, wantuer Solaris Solaris als zoodanig bedacht. zijn candidaat, Delikaan, zijn opvolger incht worden. De likaan is protestant; hij is getuurd met eene Katholieke vrouw, terwijl alle zijne kinderen Katholiek zijn. — Van de elf raadleden zijn er 3 Katholiek (François, Speers en Wijstulck), liberal (v. d. Blade, Daldster) ~~en twee~~, 5 dalerend (Bunt, de Zwaan, Sagius, v. Drimmelen en Ziedses des Dlandes), en 1 — Crezie — van wien men niet precies weet, wat hij is. — De burgemeester v. Stalk is liberaal. —

Bij raadsverkiezingen gaan de liberalen en de Katholiek samen; bij verkiezingen voor de tweede kamer de Katholiek en de Dalerenden. — Volgens den Pastoor zijn dese laatste maatschappelijk onmogelijke menschen; zij willen wår en wår de raadsvergaderingen hielden, zij willen alle herbergen den geheelen Dondag sluiten, enz. enz.

De weg Klunderk-Voordhoek wordt thans zonder provinciaal subsidie verhard; de gemeente besteedde het grondwerk aan voor $\text{f} 1000$, en 2000 ell^3 grint voor $\text{f} 3375$. — Het oprijden van de grint, van Voordschans tot op den weg, geschiedt gratis door de boeren; gelukelick, want dat zou anders $\text{f} 11.65$ de ell^3 kosten, en zouden de kosten daarvan dus nogmaals $\text{f} 1.65 \times 2000 = \text{f} 3300$ belopen. De weg wordt aangelegd door het storten van drie laagjes grint, die ieder afzonderlijk worden vastgewalst; de eerste laag, Duitche grove grint, die g. e. ell; de tweede en derde laag, respectievelijk van d. en b. e. ell. van gewone onderhoudsgrint. Daarvandaan wordt alles met grond afgedekt. — Als de weg klaar is, dan neemt het domein der weg in beheer en onderhoud ^{het onderhoud} over; evenwel niet ten opz. van het gemeentebestuur. Op mijn vraeg, waarom niet, antwoordde de burgemeester, dat het leger, de Staat, niet kon staan onder de aenzicht van het lozer gelyk, het gemeentebestuur!!! De burgemeester vertrouwd, dat de gr. traffen regeling niet tot ongelukheden zou leiden. Ik was het niet met hem eens, en rief de vrees, dat er groote kans bestond, dat de gemeente standaardwerken ^{in groot} te gevaar liep de wegegeerde provinciale bijdrage te verliezen in de kosten van

Klunderk.

verharding van het aansluitend wegs gedeelte, Voordhoek-standaardwerken.

In verband met de aanvraeg om concessie voor een stoomtram deedt men mij mede, dat men daarvoor niets woude, omdat men doorheen zoo weinig had; men moest een stoomtram hebben, daaraan had men be. haefte, vooral in verband met het bieten vervoer naar de fabrieken.

Den 10 Juni 1900 kwam ik weer in Klunderk. Wethouder van Drimmelen was niet verschenen; met den burgemeester en den wethouder Bunt moest ik mijn tijd oek praten. — Het gemeenteraadslag over 1900 was nog niet op het gouvernement, zoodat ik mij van dat over 1900 moest besliden. Toen ik den burgemeester daarover eene opmerking maakte, brak Bunt diens partij; de burgemeester was nog niet lang van zijne hennelikheden terug en had sinds nog geene raadsvergadering gehouden. —

Ik verbleef de avond in de nacht van der Blade, die eervoudig zijne opwachting kwam maken; aan v. d. Blade, heeft de openbare school te Klunderk, die voor 29 jr. als zoodanig op $\text{f} 1500$ benoemd werd, terwijl zijn voorganger al sinds jaren datzelfde tractement had. Sinds waren alle onderwijzers tractementen naar boven gegaan, nu laatdelijk weer naar de wet terug; maar zijn tractement bleef onveranderd, — hern naar g. s. veruuren. —

W. en W. deelen mij mede, dat Klunderk in der tijd een byzonder versterkte plaats was: de vestingwallen, poortelken en vestinggronden, m. a. w. alle ^{gronden die} in der tijd tot het Departement van Oorlog behoorden, kreeg Klunderk in der tijd van haderigh Napoleon cadeau; andere gronden, zijne domeingronden behoorden daar niet toe. — Omdat die gronden zoo kort om Klunderk liggen, hebben ze vooral waarde en brengen ze nog al wat op.

De Amerikaanse windmolten, die ^{ten billaene van de} ~~de~~ waterverversching in de kam van de gemeente geplaatst werd door v. d. Elst, is in 1900 afgebroken. Het ding had veel geld gekost en niet aan de verwachting beantwoordt, in aankopen, onderhouden

Klundert.

en afbreken zal de gemeente er een 12.000 guldens mede krijgt zijn. — Tijdens heeft men een motor geplaatst, die zeer goed volstaat, maar waarvoor men geen afzonderlijk personeel heeft, om die te bedienen; een gemeente arbeider moet er voor zorgen, als hij tijd heeft. —

Men verlaangt niet erg naar een tramverbinding; een enkele baer, zoals bij. wethouder Bunt, zou wel een tram wenschen, omdat hij dan bieten kan bouwen; thans is het transport te ver. Maar overigens kan het den baeren niet veel schelen. — De burgerij, met name de winkeliers, zijn er geweldig tegen; — hetzij het den kleinen man vrijwel onderschillig is, omdat deze voor f. 50 van boardschans naar Rotterdam kan, en zich daar van alles kan voorzien, wat hij in zijn huislanden noodig heeft.

Den 17 april 1912 kwam ik weer in Klundert; den zelfden dag bezocht ik ook Willemstad. Van het station Zevenbergen vond ik mijn rijtuig; 's avonds keerde ik per rijtuig naar Naasendaal terug.

Ik verbleef de auditie aan notaris Heppelink; hij is tevreden in Klundert; hij verzoent er zijn brood.

Door het ^{staats} domein, rentmeester Liedes des Blantes, moet onderhouden worden de weg Klundert - Noordhoek, en de weg Klundert - Hoerdijs. Het is treurig, zoo ellendig als die wegen eraan toe zijn. De hure wethouders (Bunt en van Beek) zijn pachters van het Kroondomein; daarom is het voor B. en W. dubbel meedelijk, om in deze op te treden. —

Het domein in Klundert is staats domein; kwam na den dood van Drius Frederik weer aan den Staat; de heer Liedes des Blantes is een ambtenaar van den Staat. —

Gemeente ligt zeer geïsoleerd; men hoort nog altijd op een stoomtram ~~Traacht~~ Klundert - Zevenbergen - deler. —

Het versche water komt uit de Koudewijk door de Keene tot Klundert; wordt daar met een motor opgepompt en in de slooten enz. gebracht.

Onder leiding van een ambtenaar van Binnlandsche Zaken werden voor twee jaren enkele herstellingswerken aan het Raadhuis uitgevoerd, de ramen vervangen

Klundert.

door in lood gewatte ruitjes, enz. De Raadster, het oudste raadslid, gaf daarvoor f. 1100.—; de gemeente gaf even zoo veel; hetzij ook het Rijk f. 150 bijdraagt. Voor archief berging zal een kamertje onder in het Raadhuis ingericht worden.

Gemeente heeft geen andere gronden in eigendom dan die van Bordenwijk Napoleon; om de volkshuisvesting te bevorderen verkoopt gemeente in den laatste tijd aan een zijde van Klundert bouwterrein tot f. 1.— de l²; vroeger kostte dat f. 50

Fabriek van v. d. Harde werd nieuw ingericht; werkh dreuk; werkhvalf zal ± f. 10 per week verdienen. Er is een pensioenfonds, waarin uitsluitend in stand gehouden door werkhvalf; het stamkapitaal werd verstrekt door een thans overleden heer v. d. Harde.

De door mij weggeloopte veldwachter is H. Klaandag verbraken; hij werd pakt bij Philipshe Lindhoven; om hem heen werden bij B. en W. gene informatie gevraagd.

Den 9 den Augustus 1914 kwam ik weer in Klundert; later bezocht ik nog Standaarbuiten en Udenbasch.

Men hoort van heler harte, dat er van de lokaal spoorweg plannen Bergen op Zoom - Geertruidenberg iets terecht komt; gemeente zou daarvoor gaarne een offer van bijv. anderhalve ton willen brengen. —

Het autobus bedrijf Klundert - Zevenbergen wordt thans niet meer door de gemeente geëxploiteerd; maar gemeente gaf de autobus gratis aan de tegenwoordige exploitanten in gebruik, en geeft een jaarkijfde bijdrage van f. 1100.—

Voor de drinkwater plannen van Dr. Jenny Weyerman gevoelt men veel. Het zal echter veel water in de aard hebben, alvorens alle belanghebbende gemeenten zich met de plannen vereenigen. —

De levensmiddelen distributie wordt berekend aan de gemeente jaarlijks ± f. 10.000 te zullen kosten. —

De weg Noordhoek - Klundert - Hoerdijs wordt tegenwoordig door het Domein vrijgevoerd onderhouden; de weg moet werkhvalf vrij goed zijn. —

Klundert.

Door de treurige tijdsomstandigheden gaat de brandzagerij van v. d. llaade bijzonder slecht; er komt geen hout dan. Hij werkt niet meer dan een uur of vijf per dag. Dien ten gevolge heeft er veel verloop van volkplaats van de \pm 100 menschen, vroeger in zijn dienst, zal hij er nog een zestigtal over hebben.

Zel klaerdijk staat een oude slechte brandspuit, men is voornemens, die door een motorspuit te vervangen. De brandspuit in de kern, afkomstig van v. Bergen de Vleygerlee, is wel goed, maar werkt ontzettend zwaar.

Er zijn tegenwoordig drie doekeren in de gemeente; de Klolster (voorzitter) doet echter niet veel meer aan de praktijk. — De Klolster, een man uit de oude school, maakt niets voor een drinkwaterleiding; de bestaande haerand — regenwater, in bakken opgevangen, en dan gefilterd, vindt hij ruim voldoende. Hij verget, dat de kleine man geen regenbakken met filters heeft; en dat die filters zeer dikwijls zorgvuldig moeten gereinigd worden, zullen zij enig effect bereiken.

Den 13 Juni 1921 kwam ik weer in Klundert. Dienzelfden dag bezocht ik nog Sijnaart en Kevenbergen.

De evenredige vertegenwoordiging bracht hier zes nieuwe Raadsleden; een Katholiek minder dan vroeger.

Ook hier woningbouw; ^{een} vereniging bouwt 13 woningen. Zes aanvragen voor premiebouw werden voorgeschied; twee zijn nog in behandeling.

Klundert laat v. d. llaade $\text{f} 600.$ — pacht betalen van 1 H. A. water om hout te kernen bergem. — De zaak van v. d. llaade gaat slecht; een staking in 1920 duurde 5 maanden; hij verloor daardoor zijn beste werkrachten; die gaan thans elders werken. Wel haericht in zijn handraak schijft niet goed; daerdoor werkt hij erg duur en onvoordelig. Vooreerst doet de concurrentie van

Klundert.

karren hem veel kwaad, en moet hij zelf afzet gaan zaken in Holland.

Kan de waterleiding al bij West Brabant doet klundert niet mede; men vindt de risico te groot.

Ook zal men geen electriciteit nemen; men heeft een gasfabriek van ken ton, die nauwelijks kan bestaan.

De laatste schuld van het levensmiddelen bedrijf $\text{f} 2000.$ — wordt in 1921 afbetaald.

Arbeidsgelegenheid vrij voldoende, loonen 3 wint. lers $\text{f} 16.$ 3 zomers $\text{f} 19.$ aan Odappelland + $\text{f} 1.$ huishuur.

Het domein heeft 42 haeven in Klundert; rentmeester Noebroek, een jonge man, die de school te Wageningen afliep, leeraar werd aan het lyceum (de landbouwkultuurschool?) te Naasendaal, den directeur was van de Kroombakerfabriek „Het Anker“ te die plaats; hij is een jonge man van even 30 jr; met der waer is hij hoog niet in Klundert gevestigd.

De Dierg. Noordhoek-Klundert wordt door het domein goed onderhouden; die van Klundert naar Klaerdijk moet veel te reuschen overlatten.

De Klolster is overleden; noch zijn er nog 2 dok. loren in de gemeente.

Zel klaerdijk staat een motorbrandspuit; die moet zeer goed voldoen.

Den 4 den Juni 1925 kwam ik weer in Klundert; bevoorren had ik Sijnaart bezocht.

Burgemeester Klöweler is thans \pm acht maanden in Klundert; hij tracht zich blijfbaar in de zaken in te werken, al is veel hem nog vrij veel vreemd. Zijne verhouding tot de beide wethouders scheen mij goed.

Het moet echter voor hem — Amsterdammer — wel moeielijk zijn, in Klundert te wennen; vooral de avonden moeten hem — die ongetrouwd is en als burgemeester geen voldoende broyfoak heeft — dikwijls wel lang vallen.

Maer er geen woningen leeg staan, kan men toch niet van woningbouw spreken.

Klundert.

In den gemeenteraad zitten 6 boeren, 3 burgers en 2 arbeiders; van hen zijn 5 antirevolutionair, 4 Katholiek en 2 Christ. Historisch.

Wurgemeester vaelt blijft aar veel voor de burgerwacht en den vrijwilligen landstorm; er is in Klundert een goede schielbaan, hetgeen de menschen bij elkander houdt; voor de leiding van de schietoefeningen van de landstorm komt een officier uit Bergen op Zoom over.

Klundert verkocht de twee autobussen, die zooveel jaren de communicatie bespoken die gemeente en Zeren Bergen onderhielden, voor f 600! —

De haven aan de Noordschans wordt door kroon.. domein goed in orde gebracht.

Het kroon..domein trachtte het onderhoud van den weg Klundert - Noordschans gedeeltelijk ten laste van Klundert te brengen; de Raad schijnt voornemens daarop in te gaan. Ik heb tegen dat voornemen enkele bedenkingen geopperd: het domein is steeds geneigd, zijne verplichtingen zooveel mogelijk op andere af te schuiven; dat is mij herhaaldelijk gebleken. Men moet wel overwegen, wat in deze te doen staat: men moet de kerk in het midden laten. Samenwerken is goed, maar men moet zich niet in een haak laten dringen, door dat meerdere pachters van het domein Raadslid zijn, en vreesen, het ongenoege van den heer Raebraek op te wekken.

Van de 61 overlijdens in 1924 waren 15 zeer jonge kinderen; geraagt naar de oorzaak een onderzoek te doen instellen!

De vleeschkeuring is nuttig en noodzakelijk. De warenkeuring werkt vooral preventief; men acht haar nuttig en goed, maar duur (± f 400)

Uteinstigheid der gezondheids Commissies waar.. deert men zeer.

De houtzaak van v. d. Blade gaat slecht; er werd een N. V. van gemaakt, met v. d. Blade als directeur. Deze is veel affwesig, en heet onbetrouwbaar; hij liet zich van zijn vrouw scheiden om eene andere te

Klundert.

kerwen. Hij schijnt een onbetrouwbaar koopman te zijn. Werkt nog met 100 arbeiders; daar gingen er pas nog 15 de lhan uit! — Het zou een ramp voor Klundert zijn, wanneer die zaak te niet ging; want dan bleef gemeente met al die arbeiders zitten.

Tride werven voor scheepsbouw langs de Noode Vaart; werken druk; gevoelen in hooge mate het gemis van electriciteit. Als de Dnem blaardij gaat voorzien, kunnen die werven — die daar slechts 2 k. l. van daar liggen — waarschijnlijk ook geholpen worden.

Er gasfabriek zit een ton; het gas is goed; men wil om die reden geen electriciteit nemen.

Ik kreeg dien indruk, dat men er spijt van heeft dat men niet mededeel aan de Waterleiding M. Westbrabant. Het zou me niet veruenderen, wanneer men binnen twee jaar daarbij aan gesloten zou zijn. Maar de condities zullen dan voor Klundert veel zwaarder zijn.